

NETRADIČNE O CHÁPANÍ

Dokazateľstvo i ponimanije. [Dôkaz a chápanie.] Kijev 1986, 298 s.

Zdá sa, že pozitívne rozvíjanie problematiky chápania definitívne zakotvilo aj v marxistickej literárnej produkcii. Svedčí o tom aj recenzovaná kniha, zahrnujúca desať obsahovo odlišných príspevkov okrem úvodu a záveru. Kým prvá časť zborníka s názvom *Chápanie a poznanie: filozofické aspekty* sústreďuje všeobecnejšie, filozoficky ladené state, druhá časť nazvaná *Formálne modely chápania a teória dôkazu* obsahuje špeciálnejšie orientované štúdie s dôrazom na logické, matematické a lingvistické aspekty.

Stať M. V. Popoviča *Vzťah medzi chápaním a dôkazom* ako problém filozofie vedy tematizuje rozdiely a súvislosti medzi týmito aktivitami a načrtáva orientačnú typológiu riešenia pomeru medzi dôkazom a chápaním (s. 9—17). V nadväznosti na rozbor metodologickej situácie dnešnej prírodovedy vyúsťujú autorove úvahy do syntetizujúceho obrazu vývinových trendov vedy v poslednom desaťročí [zmeny v aplikácii matematiky, ideou chaosu, poriadku, organizácie, symetrie, entropie atď., s. 23—30].

S. B. Krymskij v príspevku *O povahe chápania* interpretuje chápanie pomocou reprezentatívneho modelu, za ktorý pokladá dialogickú štruktúru subjekt-subjektovej opozície (s. 33). Bližšie skúma a charakterizuje logické, gnozeologické, psychologické a ontologické predpoklady chápania ako duchovno-praktického osvojovania sveta (s. 34—35), pričom akcentuje spätosť medzi algoritmi činnosti a procesom chápania (s. 38). Na pozadí interpretácie rozličných prístupov k otázke hermeneutického kruhu [Schleiermacher, Dilthey, Gadamer a i.] Krymskij analyzuje paradox celku a časti, pričom konštatuje, že vzťah me-

dzi univerzálnym a jedinečným nemožno redukovať na pomer všeobecného a zvláštneho (s. 55—58).

Zaujímavý pohľad na chápanie v úzkom súvisi s problematikou signifikantnosti, významu a zmyslu prináša stať *Transformácia zmyslu textu v procese fungovania* z pera S. A. Vasilieva, ktorý čerpá z podnetov Bachtinovej koncepcie dialogickej povahy literárneho diela a v niektorých smeroch ťaží aj z Lotmanových prác, hoci s ním polemizuje, pokiaľ ide o tézu „generovania zmyslu textom“. Podľa Vasilieva texty ľubovoľného žánru [oficiálne, súkromné, vysoké, nízke, denníky, biografie, sakrálne, vedecké a i.] sú nielen nositeľmi istej informácie, ale aj špecifickými predmetmi s určitou sociálnou funkciou (s. 80—31). Pozoruhodné sú aj rozlíšenia medzi tzv. zmyslom-intenzitou a zmyslom-hodnotou, určenie tzv. predmetného a verbálneho zmyslu a situačného kontextu (s. 81—84). Sympatickou črtou predkladaných úvah je snaha doložiť a konkretizovať ich napr. na materiáli z oblasti poetiky (výklad metafory).

Staronovej problematike racionality je zasvätený príspevok B. A. Parachonského *Typy racionality a komunikatívne vzťahy kultúry*. Intencia autorovho uvažovania smeruje k odhaleniu foriem racionality, ktorá sa konštituuje na úrovni komunikačnej situácie (s. 105). Objasnením štruktúry komunikačnej situácie, vyčlenením jej zložiek a funkcií sa podľa autora otvára možnosť vydeliť štyri rôzne typy racionality späté s odlišnou sférou pôsobenia a špecifickým fundovaním (s. 111). V závere sa skúma spôsob stvárnovania tematického materiálu so zreteľom na dokazovanie v procese umeleckej tvorby (s. 120—129).

Ju. D. Priľuk v štúdií *Chápanie*

ako univerzálny sociologický problém posudzuje chápanie ako sociálny fenomén s dôrazom na jeho zakotvenosť v kontexte spoločenského styku. Autor spochybňuje adekvátnosť interpretácie sociálneho styku prostredníctvom kybernetického modelu spätnej väzby (132—134). Ťažisko state predstavujú analýzy sociálnych funkcií chápania (s. 136), sociálnej organizácii chápania (s. 139), pravidiel sociálneho kontaktu na úrovni intraosobnostnej a masovej (139—140), vrstvenia a sedimentácie zmyslu znakových sústav (141—143), noriem redigovania a komunikácie (142).

Druhá časť zborníka začína príspevkom N. B. Viatkinovej *Problém zmyslu vo formálnej logike*, ktorý je venovaný výkladu rozličných teórií zmyslu jednak v logistike (Frege, Russell), jednak v tradičnej sémantike (Carnap). Stať si všíma a charakterizuje aj Quinovú koncepciu, najmä jeho podmienku signifikantnosti a synonymickosti výrazov (s. 154). Podstatnú časť úvah zaberajú analýzy miesta a funkcie teoreticko-množinových a teoreticko-modelových predstáv v sémantikách intenzionálnych a modálnych logík v spojitosti s rozlíšením medzi zmyslom a významom (Hintikkova idea referencie, vymedzenie intenzie a extenzie podľa Montegua, Kripkeho sémantika možných svetov a i., s. 154—157). Úvahy o pojme logického zmyslu vety sú podopreté uvedením niektorých relevantných korelačných intuícii (s. 160).

Dvojica autorov I. B. Štern a G. I. Domb si v štúdiu *Lingvistické modely chápania a formálna logika* všímajú chápanie z pohľadu lingvistických modelov interpretovaných prostredníctvom aparátu formálnej logiky. Východiskom uvažovania sú lingvisticko-kybernetické predstavy o troch momentoch chápania (proces, mechanizmus a výsledok transformácie vstup-

nej informácie s. 163). Vzhľadom na tieto momenty sa vydeľujú jednotlivé etapy chápania späté s reakciou interpretáta na znak prostredníctvom sémantických a syntaktických operácií (164—165). Pomocou nástrojov výrobovej logiky sa v závere rieši problém relevantnosti a irelevantnosti (173—183).

Otázku desubstancionalizácie reči na pôde lingvistických predstáv o jazyku skúma V. I. Omeľjančikov v stati *Reč „pravdivosť a paradox klamára*. Autir opisuje a charakterizuje koncepcie Saussura, Austina, Strawsona a i. (s. 187—193) a konštatuje paralely medzi nimi a Aristotelovou ontológiou a metafyzikou.

Opierajúc sa o výsledky výskumu logickej štruktúry rečovej situácie pristupuje k interpretácii paradoxu klamára s využitím Smullyanovej idey reprezentujúceho systému (s. 199). Jej produktivnosť sa ilustruje v spojitosti s dokazovaním niektorých matematických teorém (s. 206—213).

Výskum možností formalizácie chápania na podklade modelovania v rámci teórie hier prináša stať A. T. Išmuratova *Chápanie, racionalita a formalizácia*. Podľa autorovho presvedčenia pojmový aparát teórie hier, pôvodne rozvinutý pre potreby analýzy tzv. strategických hier (von Neumann, Morgenstern) je postačujúci za predpokladu jeho „logizácie“ pre analýzy širšieho spektra hier. Špecifickosť logickej formalizácie s využitím jazyka teórie množín sa dokladá na príklade interpretácie modelu imitujúceho možnosti porušenia noriem (porušenie istých pravidiel hry s. 226—233).

M. S. Burgin a V. T. Kincev v záverečnom príspevku s názvom *Problém jednotného chápania logicko-matematických rekonštrukcií vedeckých teórií* rozvíjajú tézu, že neuralgickým bodom každého metodologického programu je interpretácia pojmu vedeckej teórie (s.

244]. V tejto súvislosti načrtávajú množstvo otázok (napr. vonkajšie a vnútorné kritériá metodologickej rekonštrukcie teórie, rozdiely medzi tzv. štandardným a štruktúrnym prístupom a i.). Pomocou konceptuálnych prostriedkov tzv. pomenovaných množín, ktoré sa líšia od obvyklých množín, sa predkladá pokus zjednotenia štruktúrneho a štandardného prístupu, v ktorom autori vidia záruku adekvátnej analýzy prírodovedného myslenia (s. 267—294).

Hoci najmä príspevky obsiahnuté v druhej časti zborníka predpokladajú u čitateľa logickú kultúru a znalosti množinovej matematiky, ide o dielo presahujúce svojou koncepciou tradované schémy výkladu problematiky chápania. Keďže zborník prináša pluralitu podnetov a podnetnosť otázok, čo aj miestami nesystematických, vrelo ho doporučujem našej filozofickej verejnosti do pozornosti.

Tatiana Sedová

TVORIVÁ ČINNOSŤ A PROBLÉMY JEJ REGULOVANIA

P. S. DYŠLEVYJ — L. V. JASENKO: Reguľacija tvorčeskoj dejatel'nosti. [Filosofsko-metodologičeskije problemy]. Moskva 1986, 209 s.

Otázka riadenia spoločnosti, poznania podstaty, charakteru, zákonitostí riadiacich procesov, ktoré prebiehajú a fungujú v sociálnych systémoch, je nesporne „živo“ aktuálnou otázkou súčasnosti. Riadenie ako cieľavedome zameraná činnosť nadobúda mimoriadny význam pre proces poznania a urýchlenia vedecko-technického rozvoja, ktorý je rozhodujúcim a podstatne určujúcim činiteľom sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti vôbec. Veda a technika sú zložité fenomény, bohato štruktúrované a funkčne mnohorozmerné, ktoré rôznymi spôsobmi zasahujú do výrobného procesu, objektívujú sa v ňom a spätnou väzbou rozvíjajú samé seba. V tejto dialektike výrobnno-aplikačných funkcií vedy a techniky a rozvojom vlastného vedeckého a technického potenciálu má fundamentálne miesto tvorivá činnosť človeka, ktorá akceleruje hlavne v oblasti vedeckého výskumu.

V predstavách bežného vedomia človeka sa väčšinou tvorivá činnosť chápe ako intuitívno živelná, bezbreho slobodná, ktorá predpokladá prekročenie hranice poznateľného, zaužívaného, všeobecne prijateľného. V skutočnosti

však tvorivá činnosť ako súčasť komplexného procesu ľudskej činnosti je regulovaná rôznymi metodikami výskumu, technologickými normami, administratívnymi, hospodárskymi zásadami, profesionálnymi kódexmi, sociálno-psychologickými zásadami, a pod. Autori uvedenej publikácie sa orientujú predovšetkým na analýzu procesu regulácie tvorivej činnosti rôznymi heuristickými prostriedkami. Obsah pojmu regulácie je daný sociálne determinovaným vplyvom na proces a organizáciu tvorivej činnosti, je podmienený zložitým systémom týchto prostriedkov a možno ho považovať za organicky integrálnu súčasť riadenia. Pritom najdôležitejšími v procese intenzifikácie a racionalizácie tvorivej činnosti človeka sú tie formy riadenia, v ktorých kolektívna skúsenosť poznávania nového práve cestou konkrétnych, metodicko-heuristických postupov stáva sa súčasťou ďalšej aktivity, iniciatívy samých subjektov tvorivosti.

Publikácia neprináša len bohato rôznorodý prehľad druhov a typov prostriedkov regulácie činnosti, súčasných metodík objavovateľských, vynálezec-kých a aplikačných procesov vedec-